

Adler doktor éjszakái

Nádas Péternek

1999-ben a *Tágra zárt szemekkel* Stanley Kubricknak sikerült az eredetivel felérő filmes adaptációt készíteni Arthur Schnitzler *Álomnovellájából*. Mint ismeretes, a filmben a helyszín New York lett, ideje pedig a huszadik század vége. Viszont a feldolgozás éppen így maradt hű az 1926-ban publikált elbeszéléshez, hiszen az alkotó mindkét esetben a saját városában és a saját korában játszotta a cselekményt.

Egész monográfiát lehetne szentelni a feldolgozásnak, de itt és most a történet egyetlen epizódjáról szeretnék írni, amely egészen másképp alakul a filmben és az elbeszélésben.

A végkifejlethez közeledve Kubrick összehoz egy nagyjelenetet Victor Ziegler és Bill Harford doktor között. Victor az álarcos társaság egyik tagja. Ő magyarázza el az orvosnak, hogy a társadalom csúcsragadozóinak falkájával került szembe, akikkel szemben semmi esélye sincsen, és ha nem hunyászkodik meg, könyörtelenül elpusztítják. A jelenet a párbeszédírás és a színjátszás magasiskolájává vált, igazolva Kubrick döntését, hogy nem tapad Schnitzler művéhez. De még így sem árt sorra venni azokat a veszteségeket, amikkel ez a megoldás jár. Leginkább azért, mert segít megérteni, miért olyan nagy mű az *Álomnovella*.

1. Az eredetiben az álarcos társaság teljesen ismeretlen marad a főhős és az olvasó számára. Pontosan olyan távoliak, mint Franz Kafka *A kastélyának* urai. Az is eszünkbe juthat, amit Paul Fussel ír *Osztálylétrán Amerikában* című könyvében: a társadalom legfelső rétege a közönséges halandók számára egészen egyszerűen láthatatlan. Az, hogy Victor felfedi magát Bill előtt, elvesz valamennyit ebből a megközelíthetlenségből.

2. Mandyt, azt a fiatal nőt, aki feláldozza magát Bill Harfordért, először Victor mutatja be a doktornak. Mikor Bill visszahozza a lányt az életbe, a tekintetük megnyílik egymás előtt – többek közt erre utal a film címe –, és aztán második találkozásuk alkalmával a jelmezbe, maszkba burkolózott alakot éppen a szem alapján ismerheti fel a volt szépségkirálynő, és érezhet késztetést, hogy saját élete árán megmentse. Ez nagyszerű dramaturgia, ám nem feledtetheti, hogy ha ilyesféle motiváció nélkül áldozza fel magát a lány, az még különösebb, és még katartikusabb: Schnitzlernél a doktor öntudatlan gesztusai válnak rokonszenvesé Dubieski bárónő számára. Hiszen a titkos estélyen a nő figyel fel rá, ő lép oda hozzá, hogy figyelmeztesse: „– Ne forduljon hátra! Még el tud menni. Maga nem tartozik ide. Ha valaki rájön, komoly gondjai támadhatnak”. Vagyis nem más, mint a test metakommunikatív jelzései alapján ismeri fel a doktorban az idegent, akiben ő, a kényuraknak kiszolgáltatott rabszolganő, egy magához ha-

sonlóan kiszolgáltatott embert lát meg. (Természetesen az eredetiben és a filmen is működik az a motiváció, hogy a nőnek elege lehet évek óta tartó szexuális kihasználtságából, és már készen áll az öngyilkosságra, épp csak a megfelelő alkalomra vár.)

3. De Schnitzler szövegében ezen túl is van egy érdekes motiváció: a mintakövetés. A történet szerint volt a közelmúltban egy hasonló helyzetű nő, aki öngyilkosságával mentett meg valakit, és ezt Dubieski el is mondja Fridolinnak. Azért mondja el, mert lényegesnek tartja. Durkheimnek az öngyilkosságról írott alapműve óta tudjuk, milyen jelentős szerepe van a suicidiumban a mintakövetésnek.

4. A történetnek azon a szakaszán, amelyen Kubricknál megtörténik a nagy találkozás Victor és Bill között, Schnitzlernél is van egy nagy találkozás, mégpedig Adler doktorral. Fridolin kollégája csak ebben az epizódban tűnik fel; azért, hogy Kubrick elveti a jelenetet, a karaktert is elveti. Ami nem elsősorban maga a karakter miatt veszteség, hanem azért, mert jelenléte a mű struktúrájában sokat tesz hozzá Fridolin alakjához, és az egész mű világához. Ezt próbálok kifejteni a továbbiakban.

Azután, hogy kiutasították az álarcos társaság titkos orgiájáról, majd hazament, befeküdt felesége mellé a hitvesi ágyba, aludt egy keveset, aztán megreggelize, bement dolgozni az egyetemi kórházba, Fridolin ismét hazatért.

Jó étvággal fogyasztotta az ebédet, kicsit izgatott, de valójában jókedvű volt, és szokásához híven élénken mesélt az aznapi kórházi eseményekről, elsősorban a személyi változásokról, amelyekről mindig részletesen beszámolt Albertine-nek. Elmesélte, hogy Hügelmann kinevezése szinte már biztos, beszélt saját elhatározásáról a tudományos munkát illetően, amit a jövőben nagyobb erőbedobással folytatni kíván. Albertine már ismerte ezt a kedélyállapotot, és tudta, hogy ez sem lesz hosszú életű, és az arcán megjelenő csendes mosoly elárulta kételyeit. Fridolin egészen felhevült, mire Albertine megnyugtatólag, egy lágy mozdulattal végigsimított haján. Fridolin alig észrevehetően összerándult, és hogy elhárítsa a további, kínos érintéseket, a gyermekhez fordult.

Nemcsak azért érzi kínosnak a gyengéd érintést a férfi, mert érzékeinek napok óta tartó viharos állapotában nem annyira szelíd cirógatásokra vágyik, mint vad ölelésekre, hanem azért is, mert Albertine úgy kezeli őt, ahogyan egy gyereket, egy naiv, könnyen lelkesedő, komolyan nem vehető gyereket szokás. Anélkül, hogy a fiatalasszony kimondaná, „ismerem már ezeket a fellángolásaidat, édesem, kutatás, felfedezés, nagy erőbedobás, satöbbi, persze, nem szokott sokáig tartani, ami végül is nem baj, hiszen megvan a kórházban a biztos állásod, és mellette a magánpraxisod, hiszen ebből élünk konszolidált polgári életet, én bánom a legkevésbé, hogy ezt az utat járod, és nem fecsérepsz időt és energiát bizonytalan kimenetelű kutatásokra, de mégis, minek hitegeted magad, hogy nagy tudós leszel, minek süketelsz itt nekem?“, Fridolin ért a gesztusból, és sértve érzi

magát, már csak azért is, mert a felesége jól kiismerte az együtt töltött évek alatt, és ő, Fridolin ezzel tisztában is van.

Miközben magabiztos férfinak hiszi magát, aki bátran tör előre, a lelke mélyén tisztában van vele, hogy nem az, és bizony indokoltan kezelik őt gyerekként.

Az sem véletlen, hogy a feleségétől elhúzódva nyomban a kislányához fordul: mellette legalább felnőttnak látszik, és az apaszerepben még mindig kompetens férfinak tűnhet. Nem is méltatlanul, hiszen családfenntartóként nem vallott kudarcot. Ezután a rendelőjébe megy, ahol minden páciensének betegségével és gyógy módjával tisztában van, vagyis ahol szintén kompetens.

Az *Álomnovella* cselekményének időrendjét visszafejtve ráébredhetünk, hogy Dubieski bárónő ezzel egyidőben Fridolin munkahelyének közelében, egy másik klinikán haldoklik, miután álarcosok kíséretében visszatért a szállodába, és miután halálos adag morfiumot juttatott a szervezetébe – vagy adtak be neki –, majd magára hagyták. Valamivel később beszállítják a klinikára. Erről, illetve a halál tényéről már csak éjjel szerez tudomást Fridolin, mikor a kávéházban átfutja az esti újságokat, és megakad a szeme a halálesetet közzétevő rövid híren. Addigra Dubieski bárónő tetemét a klinikák halottaskamrájában terítették ki. Fridolin pedig, ahelyett, hogy hazamenne, és ismét befeküdne a hitvesi ágyba, odamegy, hogy találkozzon a testtel, miközben tisztában van vele, hogy valószínűleg nem is képes biztosan azonosítani:

Igen, ha élve látná őt viszont, ma, holnap, évek múltán – mindegy, mikor, hol, milyen körülmények között – a járásáról, tartásáról, és mindenekelőtt a hangjáról, ebben biztos volt, minden kétséget kizáróan felismerné. De most egy testet lát majd viszont, egy élettelen női testet és egy arcot, amelyből semmi mást, egyedül a szemet ismeri, a most már megtört fényű, kifejezéstelen szemet. Igen, a szemét ismeri. És a haját, amely az utolsó pillanatban, mielőtt kiűzték a teremből, hirtelen kibomlott, és a meztelen testre borult. Ennyi elég lenne, hogy csalhatatlanul felismerje őt?

Lassú, tétova léptekkel ment át a Patológiai és Anatómiai Intézet előtti jól ismert udvaron. A kaput nyitva találta, nem kellett csengetnie. A kőpadló kongott a léptei alatt, ahogyan végig haladt a gyéren megvilágított folyosókon. Az épületben terjengő átható vegyszerszag ismerős volt neki, valósággal otthonosnak érezte. Bekopogtatott a hisztológiai kabinet ajtaján, ahol úgy gondolta, a késői időpont ellenére is biztosan dolgozik valamelyik asszisztens. A kissé mogorva – Tessék – válaszra belépett a magas és valósággal ünnepi fényárban úszó helyiségbe, amelynek közepén, tekintetét a mikroszkóptól felemelve, éppen úgy, ahogyan azt Fridolin szinte várta, egy régi iskolatársa, az intézet asszisztense, Adler doktor emelkedett fel a székéről.

– Ó, kedves kolléga – üdvözölte őt még mindig kissé kényszeredetten, ugyanakkor csodálkozva –, minek köszönhetem a megtiszteltetést ebben a szokatlan órában?

– Elnézést kérek a zavarásért – mondta Fridolin. – Látom, el vagy mélyedve a munkában.

– Azt meghiszem – felelte Adler a még ifjúkorából ismert éles hangnemben. Majd kicsit enyhébben hozzátette: – Mi mást csinálhat az ember ebben a hatalmas szent teremben éjnek idején? De természetesen a legcsekélyebb mértékben sem zavarasz. Miben segíthetek?

Mivel Fridolin nem válaszolt azonnal: – Az Addison, akit ma küldtetek nekünk, még szende érintetlenségében fekszik odafenn. Boncolás holnap reggel, nyolc óra harminckor.

Majd Fridolin nemleges mozdulatára: – Vagy úgy, a mellhártyadaganat! Nos, a hisztológiai vizsgálat eredménye minden kétséget kizáróan szarkómára utal. Evégett tehát igazán nem kell, hogy fájjon a fejetek.

Figyelemre méltó, hogy míg a korábban idézett jelenet megírásakor Schnitzler nem bontotta ki a párbeszédet, ebben az esetben megteszi, és nemcsak a kimondott szavakat rögzíti, hanem a ritmusukat is, és pontosan beszámol a beszéd tónusáról, a szereplők gesztusairól is.

Így élesen elválik a két alak viselkedése, sőt, jelleme. Fridolin a kényes helyzetben igyekszik szerénynek és korrektnek tűnni, Adler doktor ellenben semmilyen irányból nincs fenyegetve, semmi sem terheli a lelkiismeretét, a saját terepén megengedheti magának az ironikus szavakat és gesztusokat. Az is kiderül viszont, hogy már az egyetemi évek alatt hajlamos volt „éles hangnemben” megszólalni. Így állít Schnitzler az olvasó elé két azonos korú és képzettségű, de eltérő lelki alkatú férfit, akik meghatározottságaiknak megfelelően viselkednek a maguk módján ebben a jelenetben és egész életükben.

Habár tulajdonképpen nem ketten, hanem hárman járnak parallel életútjukat, hiszen a korábban megismert zongorista, Pacsirta ugyancsak orvos volt, ő is tehetségesnek tűnt, és rá szintén jellemző volt az irónia, talán még szélsőségesebb módon, mint Adlerre. De egyelőre fordítsuk figyelmünket arra a két évfolyamtársra, akik sikeresen elvégezték az egyetemet, és megszerezték az orvosi diplomát.

Adler, aki a munkának szentelte életét, nyilván magából kiindulva feltételezi, hogy Fridolin egy téves diagnózis, netán figyelmetlenség következtében elvesztett beteg miatt aggódik. Sejtelve sem lehet róla, hogy ilyesmiről szó sincs, ellenben kollégája olyan érzelmi és érzéki viharokon megy át, amilyeneket ő aligha ismer – bár neki valószínűleg igénye sincs hasonlókra.

Fridolin ismét megrázta a fejét. – Nem hivatalos dologról van szó.

– Annál jobb – mondta Adler –, én meg azt hittem, hogy a rossz lelkiismeret hajtott ide éjnek idején.

– A rossz lelkiismerettel, vagy legalábbis úgy általában a lelkiismerettel azért összefüggésben van a látogatásom.

– Ó!

– Röviden szólva – Fridolin igyekezett ártatlan-száraz hangnemben beszélni –, szeretnék közelebbit megtudni egy nőbetegről, aki ma délután a második klinikán morfiummérgezésben meghalt, és aki valószínűleg itt

lent, a halottaskamrában fekszik, bizonyos Dubieski bárónő. – Majd gyorsan folytatta: – Azt gyanítom ugyanis, hogy az állítólagos Dubieski bárónő azonos lehet azzal a személlyel, akit néhány évvel ezelőtt futólag megismertem. Érdekelne, hogy helyes-e a feltételezésem.

– Suicidium? – kérdezte Adler.

Fridolin bólintott. – Igen. Öngyilkosság – fordította le a szót Fridolin, mintha ezzel az egész ügynek ismét magánjelleget akarna kölcsönözni.

– Boldogtalan szerelem méltóságod iránt?

Fridolin kissé mérgesen megrázta a fejét. – Dubieski bárónő öngyilkosságának a legcsekélyebb köze sincsen az én személyemhez.

Hadd állapítsam meg, pusztán a rend kedvéért, hogy Fridolin nem mond igazat: hazudik előbb a szavak szintjén, majd a metakommunikáció szintjén, amikor eljätssza a sértődöttet.

– Kérem, kérem, nem akarok tapintatlan lenni. Most azonnal meggyőződhetünk róla. Tudomásom szerint ma este nem érkezett igénylés a törvényszéki orvostestülettől. Mindenesetre...

Törvényszéki boncolás, futott át Fridolin agyán. Akkor lehetséges, hogy mégiscsak fennáll az a lehetőség. Ki tudja, hogy az öngyilkosság a nő szabad akaratából történt-e? Megint eszébe jutott a két úr, akik miután tudomást szereztek az öngyilkossági kísérletről, olyan hirtelen eltűntek a hotelből. Ezek szerint még egy elsőrangú bűncselekmény is lehet az ügyből. És őt – Fridolint – még tanúként is beidézhetik, igen. Valójában nem lenne-e kötelessége önként jelentkezni a bíróságon?

Fridolin követte Adler doktort a folyosókon át, az átellenben lévő ajtóhoz, amelyik félig nyitva állt. A magas, sivár helyiséget egy kétágú gázcillár alacsonyra állított gyenge fénye világította meg. A tizenkét vagy tizennégy halotti asztalból csak néhány volt elfoglalva. Némelyik test meztelenül feküdt ott, a többire vászonlepedőt borítottak. Fridolin a közvetlenül az ajtónál álló első asztalhoz lépett, és óvatosan félrehúzta a hulla fejéről a lepedőt. Adler doktor zseblámpájából hirtelen vakítóan éles fény esett az asztalra. Fridolin egy sárgás színű, szürke szakállas férfiarcot látott, és hirtelen mozdulattal visszahúzta rá a szemfedőt. A következő asztalon egy fiatal fiú szikár, meztelen teste feküdt.

Furcsa, hogy míg egyes tetemek csupaszon lettek kiterítve, másokat lepel borít. Ez bizonyára nem volt szokatlan a korban – ne feledjük, hogy Schnitzler, aki szintén orvos volt, bejáratos az *Álomnovellá*ban ábrázolt klinikákra, ismerte a te-repet. Feltételezhető, hogy másképpen kezelték azokat az elhunytakat, akikről gondoskodtak rokonaik, akik kérték, sőt finanszírozták a tetem tapintatosabb kezelését, mások a végsőkig kiszolgáltattak maradtak.

Adler doktor, egy másik asztaltól odaszólt Fridolinnak: – Egy hatvan és hetven közötti nő, azt hiszem, ez sem az lesz.

Adler továbbra sem tartóztatja meg magát a csípősen ironikus megjegyzésektől: hisz csak nem tételezhetjük föl, hogy egy sokkal idősebb nővel volt viszonya a jóképű kolléga úrnak...

Akkor Fridolin, mint egy hirtelen vonzeró hatására, a terem hátsó részébe ment, ahonnan halvány-fakón egy női test világított feléje.

Az *Álomnovella* különös rétege nyílik itt meg: a halottaskamrába lépve Fridolin meg sem próbálja áttekinteni a terepet, messziről kiválasztva Dubieski bárónő tetemét, igaz, a gyenge világításban ez eleve nehéz, de legalább ennyire valószínű, hogy a szembesüléstől félve késleltetni próbálja a pillanatot. Ezért kezdi az ajtóhoz legközelebb eső asztalnál, és halad tovább asztalról asztalra, szisztematikusan. Ám egyszer csak hirtelen érezteti hatását egy bizonyos „vonzeró”, aminek Fridolin nem tud és nem akar ellenállni, és az az erő egyenesen odavezeti Dubieski bárónőhöz. Az *Álomnovella* alapvetően racionális világában, ahol minden megmagyarázható, a cselekvések és gondolatok mindenkor motiváltak, az ilyesmi – persze csak abban az esetben, ha az olvasó egyáltalán észreveszi a sodró cselekmény követésének izgalmában – idegenül hathat. Korábban is be-beköszöntenek egy-egy pillanatra a sejtelmek és képzelődések, melyeket tarthatunk akár a mű címe által az álmokkal, az álmodozással, az álomszerűséggel kapcsolatba hozott történet kellékének, de értelmezhetjük racionálisan is: a modern ember gondolkodásában is jelen vannak misztikus képzetek, melyeket a kultúra közvetít számára az ősi időkből. Ezen a helyen sem muszáj lemondanunk az észszerűségről, de lehetőségként elfogadhatjuk, hogy „több dolgok vannak, mintsem bölcselmegek álmodni képes”, vagyis természetfölötti erő vezeti Fridolint a homályos termen át a keresett halotthoz, sőt, egész eddigi útján ez a természetfölötti erő irányította. Belátható, hogy a történet tökéletesen működik ebben a keretben, és jól illeszkedik egy nagy elbeszélői hagyományba. Megközelíthető lenne az angolszász gótikus történetek és még inkább a német romantika, főként E. T. A. Hoffmann novellái felől. Ez bizonyára a szerző szándékától nem függetlenül van így, hiszen a német romantika misztikus hagyománya jelen volt az *Álomnovella* szereplőinek műveltségében ugyanúgy, mint a korabeli közönségében. De ha mégsem valamiféle láthatatlan kéz hatásának tulajdonítjuk azt, hogy Fridolin váratlanul rátalál a bárónőre, arra kell gondolnunk, hogy valójában már jóval korábban látta, hogy hol fekszik. Csak nem akarta látni. Késleltette a pillanatot. A lassú, szisztematikus keresgéssel a szembesülést halogatta, mindaddig, amíg a más úton kutató Adler a nő közelébe nem ért – akkor elszánta magát, és elébe vágott. Akármennyire homályos volt is a terem, még a derengésben is látszhatott az, hogy melyik test a fiatal nőé, messziről feltűnhetett például a szokatlanul hosszú haj:

A fej oldalra billent; a hosszú, sötét haj szinte a padlót súrolta. Fridolin önkéntelenül kinyújtotta a kezét, hogy a fejet visszafordítsa, de valami félnék tisztelet, amit mint orvos, ez idáig nem tapasztalt, visszatartotta őt. Adler doktor lépett mellé, és maga mögé mutatva megjegyezte: – Ezek közül egyik sem jön számításba... és ez? – Lámpájával megvilágította a női

fejet, amit Fridolin, előbbi félnkségét legyőzve, a két kezébe fogott, és kicsit megemelt. Egy fehér arc, félig zárt ajakkal meredt rá. Az alsó állkapocs lazán lógott lefelé, a keskeny, enyhén felhúzott felső ajak látni engedte a kékes színű fogínyt és a fehér fogakat. Hogy ez az arc valamikor, talán még tegnap is szép lehetett, Fridolin nem mondhatta bizonyosra. E halotti arc üres volt és teljesen kifejezéstelen. Lehetett egy tizennyolc éves lány, de ugyanúgy egy harmincnyolc éves nő arca is.

– Ő az? – kérdezte Adler doktor.

Fridolin önkéntelenül közelebb hajolt az archoz, mintha kutató pillantásával kiolvashatná a merev vonásokból a választ.

A szerző ismét érzékelteti, hogy hőse, Fridolin nem szabad elhatározásból, nem tudatának kontrollja szerint, hanem más, mélyebb ösztönzésnek engedve cselekszik.

De ugyanakkor tudta, még ha ez az arc valóban az ő arca lenne is, az ő szemei, azok a szemek, amelyek tegnap olyan étellel teli ragyogással tükröződtek a tekintetében, nem tudhatta azt, de talán mégis... A végén már egyáltalán nem akarta tudni. Egy gyengéd mozdulattal visszahelyezte a fejet az asztalra, tekintetét a lámpa fényétől kísérvé végig jártatta a halott testen. Az ő teste volt? A csodálatos, izzó, tegnap még oly szenvedélyesen kívánt test? Látta a sárgás, ráncos nyakat, látta a két apró, kissé már petyhüdt lánymellet, és közöttük, mint az oszlás már megkezdett, kegyetlen munkájának jeleként, a mellcsont vonalainak látható kirajzolódását a sápadt bőr alatt, látta az ágyék fakósan barna körvonalait, látta, ahogyan a sötét, titkokat már nem rejtegető, érzéketlen árnyékból a formás combok közönyösen szétnyílnak, látta az enyhén kifelé fordított térdhajlatot, a láb-szárcsont éles vonalait és a karcsú lábak befelé hajlított ujjait. Majd minden, gyorsan, egymásután, ismét elmerült a sötétségben, mivel a villanylámpa fénycsóvája nagyon gyorsan ismét felfelé haladt, míg enyhe remegéssel, ismét a sápadt arcon nyugodott.

Egy bekezdésen át azt hihetnénk, Fridolin figyelmének, tekintetének vándorlását követve tartunk szemlét a testen, és csak a végén tudjuk meg, hogy Adler zseblámpájának fényköre járta a halott tájat, az a fénykör irányította Fridolin szemsugarát és azon keresztül a leírást. Részben innen ered a látvány kettősségének diszszonanciája: a minden korlátozás nélkül kitárt nőalak egyszerre izgatóan vonzó és közömbös, sőt az enyészet miatt máris veszedelmes, visszataszító tárgy.

De hiába az orvosi tudás, hiába a tudati kontroll, és hiába Adler doktor jelenléte, Fridolin mégis úgy érinti meg a testet, mintha abban még lenne élet. Megint a „láthatatlan hatalom” vezérli:

Akaratlanul, mintha egy láthatatlan hatalom kényszerítette és vezette volna, Fridolin mindkét kezével megérintette a halott nő homlokát, az arcát, a vállát és a karját; majd, mint egy szerelmi játék közben, ujjait a nő ujjai közé csúsztatta, amelyek, még ha merevek voltak is, úgy tűntek, mintha

mozdulni akarnának, hogy megszorítsák az ő ujjait; igen, úgy érezte, mintha a félig nyitott szemhéj alól egy távoli, színtelen pillantás bolyongva keresné az ő tekintetét; és Fridolin valami varázsos vonzerő hatására, lehajolt.

Ez a bekezdésnyi mondat egy láthatatlan hatalom készítésére végbe vitt cselekedettel indul, és egy varázslatos vonzerő készítésére történő mozdulattal zárul. Igaz, stiláris tekintetben az első eset „csak” hasonlat, míg a második már határozott állítás a narráció szerint. Igen ám, de a mondat gerincét az „úgy érezte” és „úgy tűnt” igék adják: ezek felől nézve Fridolin érzi a rá ható láthatatlan hatalmat és varázsos vonzerőt is, sőt, meglehet, hogy ezek a külsőnek tűnő erők valójában belőle magából indulnak ki. Ki tudja, mit művelne, ha nincs jelen a józan kolléga, Adler doktor? A legkevesebb, hogy szájon csókolja a halottat.

Abban a pillanatban suttogást hallott a háta mögött: – Mi az ördögöt csinálsz?

Fridolin hirtelen magához tért. Elhúzta ujjait a halott kezétől, átfogta karcú csuklóját, és a jéghideg karokat óvatosan, szinte kínzó gondossággal, a törzs mellé helyezte. És úgy érezte, mintha a nő most, éppen ebben a pillanatban halt volna meg. Majd elfordult, az ajtó irányába indult, a kongó folyosón át visszament a kabinetbe, ahonnan előzőleg elindultak. Adler doktor némán követte őt, és becsukta utána az ajtót.

Adler úgy szólal meg, mintha Fridolin felettes énje lenne. Ő lép közbe, amikor az ösztön-én a normális, rendezett életet veszélyeztető megnyilvánulásokba sodorná Fridolint. Az, hogy alváshiányos, zaklatott napok, szokatlan események után a felettes én kontrollja meggyengül, érthető és természetes. De elég egyetlen figyelmeztető gesztus, és az ellenőrzés visszaáll, Fridolin pedig siet jelét adni, hogy visszatért a szabályokkal keretezett világba, és a továbbiakban megint felelősségteljesen, megbízhatóan viselkedik: kezet mos. Lemossa magáról a tisztátalan kalandot, valamint a lehetséges kórokozókat. De gesztusában benne foglaltatik Pilátusé is, amennyiben elhárítja magától a felelősséget.

Fridolin a mosdóhoz lépett. – Ha megengeded – mondta, és lizol fertőtlenítővel és szappannal alaposan megmosta a kezét. Ezalatt Adler doktor hozzákészülődött megszakított munkája folytatásához. Ismét felkapcsolta az asztala fölötti fényt, megcsavarta a mikrométer gombját, és a mikroszkópba pillantott. Amikor Fridolin hozzálépett, hogy elbúcsúzzon, Adler doktor már teljesen belemélyedt a munkájába.

– Nem akarod megnézni a preparátumot? – kérdezte.

– Miért? – kérdezte Fridolin szórakozottan.

– Egyszerűen a lelkiismereted megnyugtató hatására – felelte Adler doktor, miközben Fridolin a mikroszkópba nézett. – Ez ugyanis egy meglehetősen új színezési eljárás.

Fridolin bólintott, anélkül, hogy szemét levette volna az üveglencséről. – Egyszerűen tökéletes – jegyezte meg –, úgy is mondhatnánk, színpompás kép.

nem számított. Fridolin tudta: mindegy, hogy a nő, akit keresett, akit kívánt, akit egy órára talán szeretett, tovább élte az életét, vagy ott feküdt mögötte a boltíves teremben, a gázláng vibráló fénye alatt. Mint egy árnyék a többi árnyék közt: sötéten, érzéketlenül, titkok nélkül... Neki ez annyit jelentett, csak annyit jelenthetett, mint a múlt éjszakai jelenés visszafordíthatatlanul oszlásra ítélt teteme.

A három egykori medikus közül Pacsirta biztosan zsidó származású. Nem kis valószínűséggel Fridolin és Adler is azok, csak míg Pacsirta keletről jött, galiciánér, ők asszimilált bécsiek. Fridolin esetében erre utal az, hogy sohasem volt tagja a hagyományos diákszövetségek egyikének sem, amikor pedig a nacionalista Alemann Egylet egyik tagja provokálja, úgy érzi, az nem lehetett véletlen. Adler esetében zsidóságára enged következtetni a családneve mellett az alkata is: éles eszű és ironikus, csipkelődő.

Amikor Arthur Schnitzlerről írnak, esetében szintén meg szokták említeni zsidó származását. Apja Szombathelyről költözött Bécsbe. Tehetséges és elhivatott orvos volt, aki kutatóként, tudósként ugyancsak nagyot alkotott. Schnitzler őt követve orvosnak tanult, és praktizált is, mielőtt nem szentelte minden figyelmét az írásnak. De íróként megőrizte a természettudományos érdeklődést. Mindehhez hozzá szokták tenni, hogy kapcsolatban állt Sigmund Freuddal, és hatottak egymásra. Schnitzler csakugyan biológiailag (is) meghatározott lényként tekint az emberre, vizsgálat tárgyává teszi viselkedését, motivációit, gondolkodását.

Az *Álomnovella* megerősíti ezt a vélekedést, de okot ad arra is, hogy tekintetbe vegyük egy másik kortárs bécsi pszichológus, Alfred Adler lehetséges hatását.

Freud mindössze hat évvel volt idősebb Schnitzlernél, Schnitzler pedig nyolc évvel idősebb Adlernél.

Ismeretes, hogy Freud elfojtott szexuális tartalmakkal hozza kapcsolatba az emberi viselkedést, míg Adler az ego felsőbbrendűségi törekvéseit és környezeteivel vívott küzdelmét tartja meghatározónak. Szerinte az embert elsősorban társadalmi késztetések motiválják. Nem csupán azt állítja, hogy az emberi pszichét a társadalmi hatások alakítják, hanem azt, hogy a szociális érdeklődés az ember veleszületett tulajdonsága.

Mivel az *Álomnovella* főhőse szokatlan helyzetekben találkozik a nála lényegesen nagyobb hatalmú társadalmi szereplőkkel, és rá kell döbennie, hogy sokkal kiszolgáltatottabb, mint ahogy hitte vagy hinni szeretne volna, és mivel a rabszolgaság motívuma kezdettől hangsúlyosan jelen van a műben, a felsőbbrendűségi törekvések, illetve a kisebbségi érzés legalább olyan jó támpontot adhat a mű értelmezéséhez, mint a szexualitás. De Schnitzler víziójában a társadalmi hatalom korlátlan szexuális hatalmat, a hatalom gátlástalan kiélését jelenti, míg a társadalmi alávetettség együtt jár a szexuális kiszolgáltatottsággal; az ábrázolás különössége abban áll, hogy egy modern nagyváros kulisszái között bontakoznak ki a kényurak és rabszolgák közti viszonylatok.

Az *Álomnovella* 1926-ban jelent meg. Arthur Schnitzler már a mű megírásának idején tisztában volt a veszélyekkel, amelyek a kozmopolita Bécsre, és azon belül különösen az olyan zsidó származású emberekre leselkedtek, mint ő, meg

Sigmund Freud és Alfred Adler. Ennek jelei benne vannak a szövegben: ilyen a csehszlovákiai utcanévtábla-incidensről szóló hír az újságban, és a nagynémet nacionalista diákok agresszív fellépése. A szerző roppantul szerencsés volt, elhalálozott 1931-ben. Alfred Adler átment Amerikába, ott halt meg 1937-ben. Sigmund Freud, már az Anschluss után, kijutott Nagy-Britanniába, köszönhetően hatalmas hírnevének, miközben több rokonát deportálták és meggyilkolták a náciak. Ha elképzeljük, milyen sors várt Pacsirtára, Adler doktorra és Fridolinra, az utóbbi családjára, aligha hihetjük, hogy mind túléltek a következő éveket.

A húszas évek közepén a társadalom legfelső rétegének tagjai kerülhettek olyan helyzetbe, mint az *Álomnovella* álarcos urai. A náciak hatalomra jutása után az alsóbb néposztályok férfijai is megízlelhatték a hatalom szexuális kiélésének gyönyörét. Egy magyar író, Zsolt Béla révén tudható, hogy többek között a bécsi zsidó lányok is ilyen kiszolgáltatott helyzetbe kerültek:

De én láttam, 1942-ben, odakint Lengyelországban, a skarzyskói állomáson a Feldbordellt, bécsi és pozsonyi zsidó lányokkal, akik üres órákban a sínek között egy totyakos-kedélyes német vasutas felügyelete alatt gyomlátkák a gázt, s ami először kétségbe ejtett: veszett, züllött vihogás közben. A vasutas időnként viccesen végighúzott a fenekükön a vesszővel, hogy ne fájjon. Még a jó áruházakból, szalonokból kikerült ruhát viselték, csak rojtos és koszos volt, s a lányok felének domborodott a hasa. Mi ekkor indultunk csak Oroszországba kényszermunkára – még friss rémülettel és friss részvétellel –, ők már egy éve voltak kinn, s lealjasodtak a beosztásukhoz, amelyben az átutazó német üdülő katonákat elégítették ki a vöröstre festett barakkban. Természetesen Scheinra, utalványra, amit a Verpflegscentralstelle utalt ki. Amikor az egyiket, akit Ilsének hívtak, mint a hannoveri patrícus lányokat, rémült gyengédséggel megszólítottam, foghegyről felelgetett, félbolond röhögés közben, s majdnem azon a hangon-nyelven, mint a körutak kószáló női. – Ihr seid Juden? – kérdezte lenézően, mint aki éppen csak szóba áll velünk, akik foglalkozásuk viszonylatában nem számítunk, s aztán minden átmenet nélkül: – Ti is megfogtok dögölni, mint mi! – S az egyik lány, a graviditás utolsó stádiumában, aki Musik felírású zeneakadémiai kottatartójában hordozta penészes kenyerét, ezt kérdezte: – Nincs valami német könyvetek? Ma olvastam ki, ami volt. Még van néhány napom újat olvasni, ha nem vastag. – Miért csak néhány napod? – Aztán meghalok. Várj csak... – és kiszámolta az ujján. – Tizenhét-tizennyolc nap. Akkor kezdődik a vajúadás. Akkor elvisznek oda a bokrok mögé, és puff... Dort ist der Hurenfriedhof.

Oda temették a lányokat a bokrok mögé, hogy ne szüljenek korcsot, s különben is, csak hogy megdögöljenek, mert zsidók. A lányok nem bánták, ha teherbe estek, nem volt erejük az öngyilkossághoz, de ez volt a biztos halál, amelyre vágytak. Közben azért örültek az életnek, sőt tehetetlen testük is örülni kényszerült – s ezért gyűlölték magukat. S néha még daloltak is, ha a katonák itatták őket. A katonáktól kapták a regényeket. A regények szöke német nőkről és U-Boot-katonákról szóltak. Mohón ol-

vasták, s akinek nem volt szerencséje, azt a regény közepén vitték el, s nem tudta meg, mi történt közben a szőke nővel és a kapitánnyal – a legvégét még gyorsan elolvasták, mielőtt feltették őket az NSKK teherautójára, amely elkanyarodott velük a bokrok mögé.

A német katonák kisebbségi érzésének ellenszeréül szolgáltak azok a bécsi és pozsonyi zsidó lányok.

Ha nem tévedek, és Fridolin tényleg zsidó, és nincs annyi esze, hogy tíz éven belül családotól lelépjen Bécsből, az ő kislánya is hasonlóképpen kiszolgáltatottá válik.